

RECENZII

Matthias Seefelder, Opium. Eine Kulturgeschichte, Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, München, 1990, 288 p., 14,80 DM.

Între lucrările de istorie a culturii, aparținând unui domeniu controversat și disputat de mai multe științe, cartea lui M. Seefelder ocupă un loc aparte prin problematica sa, supusă unei puternice și intense cenzuri sociale, din cele mai vechi timpuri și mai ales de către creștinism, datorită nerecunoașterii de către această religie – definitivă de marxiști ca un adevărat „opiu pentru popor”! – a dreptului omului de a dispune liber de propriul său trup. Acest fapt se explică tocmai prin varietatea întrebuințărilor drogului: medicament capabil de a vindeca diferite boli și de a calma durerile trupului, substanță psihotropă, alinătoare a chinurilor sufletești, așadar în același timp un mijloc de a mări rezistența la diferitele încercări cotidiene sau neprevăzute la care este supus omul, dar și de a-i induce starea de extaz pe care o presupun diferite ritualuri sau situații ori doar cel mai rafinate practici hedoniste și, de aici, reversul medaliei: otrăvă primejdioasă, destinată sinuciderii sau lichidării elegante a adversarului și, totodată, patima aducătoare de ruină fizică și morală la indivizi, ca și în societățile care o folosesc fără restricții și fără măsură.

Un asemenea subiect pretențios și delicat nu putea fi abordat decât interdisciplinar, informațiile istorice ale autorului fiind însoțite de solide cunoștințe de botanică, medicină, chimie și economie politică, cărora li se adaugă obiectivitatea documentului istoric, îmbinată cu duritatea aridă, dar rece – la fel ca și intoxicația cu opiu! – a argumentului statistic, prezentate însă într-un stil atractiv, cu largi deschideri filosofice și – prin tonul apologetic al prezentării – cu adânci implicații morale.

Cartea se deschide (p. 1) cu o scurtă prezentare a autorului – profesor onorific al Universității din Heidelberg, născut în 1920, licențiat în 1951, cu studii de chimie, fizică și fiziologie, președinte al Prezidiului (din 1974) și al Consiliului de Administrație al BASF (din 1983) și autor a numeroase publicații în domeniul chimiei – și a problematicii pe care lucrarea o tratează.

În primul capitol (pp. 7-27), după câteva considerații cu privire la varietatea taxonomică a macului și la răspândirea sa geografică, se trece la examinarea problemei arealului originar al macului opiaceu (*Papaver somniferum*), a începuturilor preistorice ale cultivării macului în spațiul mediteranean și nord-alpin, a denumirilor și întrebuințărilor opiumului în diferite civilizații antice din

bazinul oriental al Mării Mediterane și din Mesopotamia, subliniindu-se rolul său în alimentație, cosmetică și medicină, dar mai ales în comerțul și practicile religioase ale epocii.

Al doilea capitol (pp. 28-38) reia în parte problematica celui anterior, ocupându-se însă mai pe larg de modul de obținere a opiumului și de întrebuințările sale medicale, cu precădere în civilizațiile greacă și romană.

Cel de-al treilea capitol (pp. 39-57) vorbește despre opiu ca leac al epidemiilor și alinător al durerii, ca aducător de uitare, extaz și eliberare, prin retragerea în sine din agitația zilnică caracteristică societății romane, mai ales în epoca imperială, când în înalta societate acest drog reprezintă atât parfumul aducător de voluptate sau moarte, cât și una din cauzele decăderii ei morale, într-o vreme când steaua ei – aflată între zodia scepticismului și cea a epicureismului – începea să plătească în fața învățăturii creștinilor, cărora le era administrat pe drumul de martiraj. Ei sunt, de altfel, cei care, în sec. V, interzic folosirea sa în alte scopuri decât cele medicale.

Următorul capitol (pp. 58-77), reluând cele menționate la sfârșitul celui precedent, vorbește despre rolul comunităților creștine eretice, alungate din Imperiul roman de Răsărit în răspândirea macului opiaceu și în transmiterea către învățații arabi a întrebuințărilor opiumului, care în contextul unei societăți predispune spre meditație filosofică și teologică, dar căreia nu i-a lipsit nici avântul războinic și nici prețuirea plăcerilor, deși i-au fost interzise vinul, jocurile de noroc și imaginile, devine un remediu universal, când interzis, când folosit în exces. O atenție deosebită este arătată utilizării drogului de către grupările militare și religioase islamice și rolurile avute de arabi în răspândirea macului opiaceu spre Persia și India.

Un capitol aparte (pp. 78-95) este dedicat Indiei, unde acest drog ajunge odată cu comerțanții, misionarii și cuceritorii musulmani, subliniindu-se urmarea nefastă a toxicomaniei și intoleranței religioase a Marilor Moguli, la curtea cărora era fumat și consumat împreună cu alte droguri și alcoolul, împrejurare de care a profitat Compania Britanică a Indiilor de Est, interesată între altele și de exportul acestui produs către China, cu prețul unor îndelungate conflicte cu alți concurenți europeni și al restrângerii terenurilor cerealiere din India, care au provocat foamete și răscoale, crunt reprimare de către conducătorii ei, deveniți ei înșiși opiomani, într-o țară în care consumatul moderat de opiu era la fel de obișnuit ca și cel al pâinii.

Cel de-al șaselea capitol (pp. 96-117) tratează despre revenirea în farmacopeea Europei Occidentale a preparatelor opiacee, ca urmare a contractului cruciaților cu civilizația islamică, după ce folosirea lor fusese interzisă de către Carol cel Mare, datorită susceptibilității folosirii lor în practicile vrăjitorești și păgâne. Aceasta face ca ele să reintre în atenția Bisericii, atât pentru „punerea în scenă”

a miracolelor sau spre a fi folosite ca antidot de cei care se temeau de otrăviri, cât și ca narcotic întrebuițat fie pentru anchetarea suspectilor de erezie, fie de către aceștia, care le utilizau curent sau numai ocazional, înainte de a fi supuși torturilor.

În capitolul următor (pp. 118-131) se vorbește despre revoluția provocată de Paracelsus în farmacopeea epocii, prin renunțarea la rețetele galenice și la folosirea principiilor active extrase din solanacee, fapt care a avut ca urmare creșterea importanței opiuului în compoziția remediilor farmaceutice. Odată cu expansiunea colonială, preparatele opiacee devin mai ieftine, iar odată cu Revoluția industrială folosirea lor se generalizează în rândurile proletariatului, mai ales a celui britanic.

Al optulea capitol (pp. 132-146) se ocupă de folosirea opiatelor de către literații europeni, mai ales englezi, încă din a doua jumătate a sec. XVI. Sub influența apologeticii medicale, această parctică devine curentă în sec. XVIII și, prin imitarea comportamentului unor personalități, chiar o modă. Atitudinea permisivă a societății, în lipsa oricăror restricții legislative, dar și modele literare, unele inspirate chiar de efectul consumării opiuului, demonstrat de biografia autorilor sau de analiza literară a operelor lor, au reprezentat alți factori favorizanți. În unele medii, datorită modei orientalizante, consumul de opiu devine chiar, în ciuda avertismentelor medicale, un obicei munden, care în sec. XIX înregistrează un relativ recul, datorită curentului de gândire pozitivist, deși continuă să subziste în cercurile literar-artistice avangardiste.

Capitolul următor (pp. 147-184) tratează problema folosirii opiatelor în China, unde aceasta are o veche tradiție, dar care, deși pusă privity în relație cu cultivarea aceluiași varietăți de mac opiaceu ca și în India, Persia și Asia Centrală (unde majoritatea cultivatorilor erau chinezii), nu este mai veche de sec. VII și pare a fi legată de misiunea islamică și comerțul arab, așa cum dovedește indirect și faptul că, tocmai în aceea epocă de intense schimburi culturale cu Japonia, ea nu este preluată în Imperiul de la Soare-Răsare. Acest lucru în demonstrează și numele chinez al drogului, al cărui etimon îndepărtat, preluat prin filieră arabă, este grecesc, provenit de la numele unui oraș antic din Asia Mică, vestit pentru producerea lui. Urmările mortale ale consumului de opiu, amintit anterior doar ca medicament, sunt menționate în vremea dinastiei mongole Yuan (1280-1368), când ete totuși puțin cunoscut și folosit, se pare, în asasinatele politice. Tributul de opiu datorate curții în vremea dinastiei Ming (1368-1644) depășeau nevoile ei terapeutice, ceea ce îngăduie presupunerea folosirii drogului ca substanță stupefiantă. La începutul sec. XVII consumul de opiu în China crește, fiind favorizat de comerțul portughez, care controlează și sursele de aprovizionare de pe coasta apuseană a Indiei (Malwa), pentru ca apoi, ca urmare a stângerii acestuia de către invaziile japoneze și a costului ridicat, să se ajungă chiar la o producție internă, în detrimentul celei

de orez. De la comunitățile chineze din Indochina, Indonezia și Malaysia, influențate de obiceiul indian al fumării opiuului și de cel european al fumării tutunului, această nouă modalitate de consum se răspândește odată cu tutunul înșuși și în China, unde devine obiectul unor repetate, dai ineficiente interdicții în vremea dinastiei manciuriene Qing (1644-1911), care o socotea barabă și contrară confucianismului. Dobândind propoții de masă, această obișnuință este exploatată economic și politic de către Compania Britanică a Indiilor de Est, încât ajunge să aducă la un dezastru național, sporit de amestecul altor puteri mondiale în situația creată de „Războaiele opiuului” și „Răscoala boxerilor”. Decăderea statului, odată cu creșterea producției interne de opiu, legată – în concepția intelectualității susținătoare a mișcării naționale chineze – dependența de drog de aceea față de europeni, pe care îi numește, în mod tradițional, *fangui* (= „Diavoli Albi”). Proclamarea Republicii burgheze n-a adus însă nici o schimbare efectivă, iar politica duplicitară a *Guomindang*-ului a strămit Războiul civil („Al treilea Război al opiuului”), prin acțiunile anticomuniste de la Shanghai, justificate de reprimarea comerțului cu opiu. Fumatul opiuului, după obiceiul chinez, se răspândește însă în Occident, în tavernele marinărești și în selectele saloane pariziene.

Al zecelea capitol (pp. 185-212) prezintă cercetările întreprinse încă de la sfârșitul sec. VXIII pentru izolarea principiului activ conținut în sucul macului opiaceu, care au dus la descoperirea unui opiaceu (*morphium*) și a acidului meconic, iar apoi a altor compuși (morfină, papaverina, codeina, narcotina, narceina și thebaina), ale căror formule cantitative și spațiale au fost descrise și ale căror efecte au început să fie studiate științific, odată cu producerea artificială, la scară industrială, a acestor substanțe, datorită importanței lor farmaceutice. Acest lucru, spre deosebire de practica fumatului de opiu în stil chinezesc, limitată la mediile excentrice și orientalizante, a dus, pe măsura generalizării folosirii medicamentelor injectabile în medicina militară, la răspândirea toxicomaniei, mai întâi în rândurile militarilor și ale personalului medical, apoi la femeile din înalta societate, la care devine o „plăcere de salon”. Societățile industriale cunosc, astfel, la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, un nou val de opiomanie, care-i preocupă pe neurologii și psihologii vremii, interesați de studiul cauzelor și mecanismului toxicodependenței. Chimistii au căutat în zadar un narcotic opiaceu care să nu producă dependență: descoperirea heroinei nu a fost soluția așteptată, dar a oferit noii generații de toxicomani un alt idol, mai primejdios. Cercetările n-au rămas însă fără urmări, întrucât au dus la descoperirea și folosirea anestezelor locale și a analgezicelor bazate pe opiate.

Capitolul al unsprezecelea (pp. 213-230) prezintă zonele de producție, căile și mijloacele întrebuințate de traficanții clandestini de narcotice opiacee în condițiile generalizării măsurilor represive, luate ca urmare a avertismentelor medicilor și sociologilor de către marile puteri, încă de la începutul sec. XX,

apoi și de către alte state, inclusiv dintre cele producătoare, odată cu globalizarea toxicomaniei după primul război mondial și apariția unei legislații internaționale corespunzătoare, destul de ineficientă, datorită cooperării internaționale insuficiente, ca urmare a intereselor politice legate de enormele profituri aduse de capitalul investit mai mult sau mai puțin ilicit în producția și desfacerea narcoticelor și a repedei producții economice a acestuia. În acest context, este de înțeles de ce creșterea consumului de stupefiante nu se datorează numai apariției unor noi narcotice și tehnici de înnobilitare și, cu atât mai puțin, sporirii atractivității sale prin faptul că este interzis.

În capitolul următor (pp. 231-247) sunt exprimate rezultatele cercetărilor întreprinse din antichitatea greco-romană și până în prezent asupra naturii și fiziologiei somnului, morții și durerii și a influenței produselor opiacee asupra acestor procese, ca și a posibilității intervențiilor recuperatorii, mai ales prin metode hemeopate alternative, ca acupunctura și electroacupunctura.

Ultimul capitol (pp. 248-260) discută din punct de vedere economic, social, politic și cultural implicațiile postbelice ale toxicomaniei, în contextul nemulțumirilor sociale și al unor forme de protest social și cultural specifice Occidentului postindustrial. O atenție specială este arătată țărilor în curs de dezvoltare, în care se înregistrează o creștere a consumului, atât în cele producătoare, cât și în cele aflate de-a lungul drumului de contrabandă spre marile piețe occidentale, în condițiile dificultăților social-politice și economice specifice lumii a III-a și a crizei de identitate datorate difuzării modelelor societății occidentale, care înlătură treptat valori tradiționale ale respectivelor societăți. În acest context, este abordată și complexa problematică a grupurilor sociale marginale și, legată de aceasta, aceea a reintegrării lor sociale și a incidenței sporite în rândul toxicomanilor din aceste medii a unei maladii specifice societății ultracontemporane, cu grave efecte sociale secundare și cu implicații globale, de dimensiuni apocaliptice: *SIDA*.

Lucrarea mai cuprinde (pp. 261-266) șapte anexe: suprafețe cultivate cu mac opiaceu în diferite țări din Africa, Asia, America și Europa, sistemul ponderal din Nürnberg (în 1555), opiatele menționate în Codex-ul de la Breslau (Wroclaw, în Polonia), rețete din Codex-ul roman (sec. XIV), speciile de mac, producția de opiu legală sau ilegală cunoscută sau estimată în principalele țări producătoare și producția de opiu destinată în 1890 Chinei, după locul de proveniență și consumul mediu pe cap de locuitor (inclusiv copiii), comparativ cu cel din Franța.

Lista bibliografică însumează 122 de lucrări în cinci limbi (engleză, germană, franceză, rusă și latină), reprezentând opere individuale sau colective, de valoare și amploare diferită, de la articole de strictă specialitate la lucrările generale, apărute în diferite țări, între 1610-1985, acoperind un larg câmp de discipline și datorate unor autori aparținând unor culturi diferite.

Lucrarea se încheie cu un indice de nume (pp. 275-280) și de materii (pp. 281-288), care facilitează mult întrebuițarea ei rapidă și exactă de către cercetătorii din diferite domenii.

Alexandru Gh. Sonoc